

TEADLANE TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU LUGEJANA

Aili Norberg

Alljärgnev käsitlus püüab anda ülevaadet teadlase hinnangutest ÜR raamatuvaredele ja teeninduskultuurile, võttes aluseks olemasolevad uuringuandmed.

Läbi kõigi küsitlusvoorude on võimalik analüüsida teadlaskonna vastuseid põhilistele küsimustele kompleksidele, nagu

1) hinnangud raamatuvarele, fondi kujundamise printsiipidele ja kirjanduse kättesaadavusele;

2) hinnangud teeninduskultuurile kõigis teeninduspunktides, kaasa arvatud kohvik ja garderoob;

3) hinnangud raamatukogu uutele töövormidele lugejatega, aga ka üldisele kultuurharidustööle, milleks uus raamatukoguhoonne on loonud avarad võimalused.

Kuivõrd Tartu Ülikooli Raamatukogu ei ole mitte ainult ülikooliraamatukogu, vaid ainus avalik teaduslik raamatukogu Lõuna-Eestis, on tema lugejaskond üsnagi heterogeenne.* Jeda tuli arvestada nii uuringu läbiviimisel kui ka saadud materjali analüüsil ja tõlgendamisel.

Kõigepealt väike ülevaade vaadeldavast lugejaskonna elamulvast, mis koosneb TÜ, EPMÜ ja TA Tartus asuvate institutute õppejõududest ja teaduritest, kes ka ise on valdavalt määratlenud end kui teaduslike huvidega lugejat-uurijat. Teadlasi-uurijaid ja -õppejõude, kaasa arvatud aspirandid, on küsitletute hulgas 337 inimest (kõigis 3 uuringuvoorus kokku). Need on valdavalt meie raamatukogu pikaajalised lugejad (90% neist on 10-50-aastase lugejastaažiga), kes viibivad raamatukogus keskmiselt 10 t. nädalas (neist 25% 14-49 t. nädalas) ja loevad 3-5 keeles. Vaadeldavas kontingendis jagunevad mehed ja naised, humanitaar- ja reaalteaduste esindajad ligilähedasel pooleks, mistõttu vaatleme edaspidi üldisi statistilisi keskmisi, et välja tuua olulisi tendentse.

* Lugejaskonna jaotumiseks erinevateks kontingentideks, vältimiseks moodustamiseks jm. uuringu statistilistest eeldustest ja tingimustest vt. A. Norberg. Lugejauuringutest TRÜ Teadusraamatukogus // ENSV raamatukogunduse tänapäev: Vabariikliku konv. ettek. teesid. Tln., 1985. lk. 26.

Teadlaskonna üldine suhtumine raamatukogusse on märkimisväärselt hea: suhtlemist raamatukoguga loeb meeldivaks 82%, neutraalseks - 18%. Võrdluseks: kogu raamatukogu lugejaskonnas leidub siiski 3% inimesi, kellele suhtumine raamatukoguga on raskendatud või ebameeldiv. Võib väita, et teadlaste suhtlemisraskused raamatukogus on pidevalt vähenenud. Kui I küsitlusvoorus selgus, et ca 5%-l teadlaskonnast esines siiski probleeme, siis II-s voorus oli see näitaja ainult 2% ja III-s voorus - 0, mis lubab arvata, et lugeja on raamatukogu ka uues majas järjest enam omaks võtnud.

Kuigi lugupidav ja tähelepanelik suhtumine lugejasse on raamatukogus väga oluline, määravad lugeja tegeliku hinnangu raamatukogule siiski selle raamatuvarade rikkus, pakutava informatsiooni relevantsus ja teeninduskultuuri see osa, mis sõltub raamatukogutöötaja professionaalsest tasemest. Eriti oluline on see teadlaskonna kui lugejate seisukohalt.²

Ootuspäraselt vajab ja kasutab teadlane-lugeja meie raamatukogus kõige sagedamini erialast teaduskirjandust. Märksa vähem loetakse raamatukogus ühiskondlik-poliitilist ning ilukirjandust. Seda näitab ka vaadeldava uuringu statistiline materjal.

Tabel 1

Kirjanduse kasutatavus teadlaste poolt TÜ Raamatukogus
1983. ja 1989.a. (%)²²²

	Sageli			Aeg-ajalt			Harva		
	1983	1989	muud lugejad	1983	1989	muud lugejad	1983	1989	muud lugejad
Erialane teaduskirjandus	80	77	64	23	21	30	-	2	6
Teaduskirjandus piirnevatekt aladelt	22	33	20	60	44	54	-	23	26
Ühiskondlik-poliitiline kirjandus	16	20	23	46	30	39	31	50	39
Ajakirjad	42	46	32	41	44	42	17	10	26
Teatmekirjandus	33	45	36	41	39	42	25	16	22
Ilukirjandus	11	6	21	33	20	27	56	74	52

² Tartu Ülikooli Raamatukogu lugejaskonna teaduspotentsiaali iseloomustab näit. see, et siin töötab Eesti kõrgkoolide ja TA süsteemi teaduritest ja õppejõududest ligikaudu 1/3, sealhulgas 45% teaduste doktoritest ja 28% teaduste kandidaatidest.

²²² Võrreldes kõigi ülejäänud lugejate samade näitajate keskmisega samal perioodil.

60% teadlaskonnast tutvub regulaarselt uudiskirjandusega. 85% neist ei kasuta fonomaterjale ega loe mikromaterjale.

Nagu näitab statistiline materjal, ei ole teadlaskonna hinnang TÜ Raamatukogu raamatute valikule just kõrge. Küsimusele, kuidas hindate teaduskirjanduse valikut TÜ Raamatukogus just teie erialal, olid vastused järgmised:

Tabel 2

Hinnang teaduskirjanduse valikule (%)

	Rikkalik	Hea	Rahuldav	Halb
1983.a.	13	42	25	20
1989.a.	0	38	41	21
Muud lugejad	25	39	26	10

Teadlase-lugeja nõudlik suhtumine raamatukogu poolt pakutavasse on ilmne ja näitab kasvutendentsi. Seda võib antud juhul seletada kogu kultuurisituatsiooni muutumisega viimastel aastatel, sealhulgas uute väärtushinnangute ja eesmärkidega ülikooli õppe- ja teadustegevuses. Kuigi TÜ Raamatukogu raamatuvare on viimastel aastatel kõvasti kasvanud ja täiendunud just väärtkirjanduse, ajakirjade ja informatsioonimaterjalidega, kasvavad koos sellega ka nõudmised. Eriti suur murrang on toimunud ühiskonnateadustes, kus nii kirjanduse kui ka vahendusinformatsiooni profiil on kardinaalselt muutunud. Suletud fondide avamine rahaldas nõudmise vanema kirjanduse osas, kuid peamised probleemid tekivad siin kaasajase kirjanduse ja jooksva info vahendite saamisega. Raamatukogu rahalised vahendid ei luba veel vajalikke väljaandeid ja vahendusmaterjale piisavalt tellida ja osta. Puuduvat on tublisti vähendanud viimase aja soliidset annetused ning mitmel pool maailmas toimuv kirjanduse kogumine ka Eesti raamatukogude tarvis.

Raamatukogus toimub uute tulmete tutvustamine vastaval näitusel, mille populaarsus lugejaskonnas kasvab pidevalt. Kõige aktuaalsem, üldkasutatavam ja informatiivsem osa kirjandusest leiab pärast esialgset tutvustamist kohe vastava eriala lugemissalis, võimalikult kättesaadaval lugejale. Uuringu käigus küsisime lugeja hinnangut lugemissalides oleva kirjanduse valikule. Statistiline materjal näitab teadlaskonna kohta järgmist:

Tabel 3

Hinnang kirjanduse valikule lugemissaalides (%)

	Hea		Rahuldav		Halb	
	1983	1989	1983	1989	1983	1989
Filoloogia- ja ühiskonnateadus- te lugemissaal	28	29	51	41	21	30
Täppis- ja loo- dusteaduste lu- gemissaal	21	14	56	35	23	51
Ajakirjade luge- missaal	25	64	45	32	30	4
Teatmekirjanduse lugemissaal	36	48	34	33	25	19

Positiivsete hinnangute kasv ajakirjade ja teatmekirjanduse valikule on otseses seoses nende fondide rikastumisega eespool toodud allikatest. Hinnangu langus reaalteaduste kirjanduse valikule nõuab edaspidi tõsist tähelepanu nende alade kirjanduse komplekteerimisele.

Kuivõrd teadlaskond vajab ülevaadet kogu olemasolevast kirjandusest, on ootuspärane, et kasutatakse nii üldisi kui erialaseid info- ja bibliograafiaväljaandeid. Kuidas rahuldab raamatukogu oma teadlase-lugeja infovajadust?

Ankeedivastustes nähtuvad statistilised (ühemõõtmelised) andmed ei paku just rõõmustavat pilti. Mõistetavalt on info-bibliograafilistest allikatest esikohal raamatukogu kataloogid, mida kasutatakse 100%-liselt. Järgnevad uudiskirjanduse kartoteek, mida kasutab 70% vaadeldavast lugejaskonnast, erialabibliograafiad (61%), üldised bibliograafiad (33%). Raamatukogu info- ja bibliograafiaosakondades koostatud nimestikest jm. vahenditest on kasutatavamad raamatukogusse saabunud välisperioodika bülletään (33%), autoreferaatide bülletään (28%), erialased infokartoteegid (25%), infolehed (18%). Suhteliselt väike osa (11%) lugejaskonnast kasutab raamatukogu üht soliidsemat bibliograafiaväljaannet - Tartu Ülikooli bibliograafia aastaraamatut. Kuivõrd tegemist on spetsiifiliste teenustega peamiselt TÜ lugejaskonnale (struktuuri arvestav kordumisteta suunatud väljavõtt), on siinkohal võimalik ja huvitav vaadata, mida näitab nende materjalide kasutatavuse kohta statistiline ekstrapoleerimine prognoosiks. Toetudes 2-mõõtmelise statistilise analüüsi tu-

Raamatukogu teeninduspunktidest on enim positiivseid hinnanguid seegi kord saanud teaduskirjenduse kojulaenutus. Ka varasemates uuringuvoorudes on hinnang olnud kõrge ja ilmutanud tõusutendentsi. Suurim positiivne nihe on respondentide arvates toimunud teatmeteeninguses ja seda olukorras, kus teatmekirjanduse kasutajate hulk on kasvanud ca 30% võrra. Hinnangud on paranenud ka RVL-1, KHO, uudiskirjanduse näituse tegevusele. Meeldiva üllatusena on hinnangud paranenud ka kohviku ja garderoobi tšõle.

Lugejate arvates on teenindamine halvenenud teaduskirjanduse lugemissaalides. See asjaolu vajab kindlasti täiendavat uurimist (vaatlusi, lugejate intervjueerimist jne.), et välja selgitada ja võimalust mõõda kõrvaldada rahulolematuse põhjused. Täiendav uuring võimaldaks saada lugejate hinnanguid ka kirjanduse avakasutuse mõningatele piirangutele, mida raamatukogu on olnud sunnitud tegema seoses suureneva kirjanduse kadumisega avariikulitelt.

Mõneti üllatav on info- ja teadusbibliograafia osakonna teenuste vähene kasutamine just teadlaskonna poolt, mis ilmnes, küsides hinnangut nende osakondade tšõle just teeninduskultuuri aspektist. 52% respondentidest ei oska hinnata teadusbibliograafia osakonna tšõd, kuna ei käi seal. Sama väidab infoosakonna kohta 40% vastanutest, samal ajal 47% neist hindab infoteenindust heaks ja väga heaks. Põhjuseks on siin ilmselt osakonna tegevuse ebapiisav tundmine, kui võrd negatiivseid hinnanguid neilt, kes teenuseid kasutavad, ei ole. Siit ilmneb info- ja bibliograafiatšõ resultaatide ja teenuste parema tutvustamise vajadus, mis ongi üks osa nende osakondade tšõst.

Jätakuvalt ei hoolita mikromaterjalide (70-80% vastanutest) ega arvutiklassi kasutamise võimalustest (70%), Viimati nimetatud asjaolude selgitamiseks intervjueeritud lugejad viitasid valdavalt mikromaterjalide halvale kvaliteedile. Enamik väitis, et vajadusel saavad nad ajakirju kätte ka originaalis või kserokoopiatena. Mikroandjatel ollakse üldiselt nõus tutvuma ainult kataloogide või bibliograafiamaaterjalidega, mitte aga lugema teksti, kui võrd see rikub nägemist. Arvutustehnikat kasutavad õppejõud-teadurid oma kateedrites-laborites, kuid mitte raamatukogus. Pitmed vastasid, et tšõtavad oma isiklikul arvutil kodus.

Raamatukogus korraldatavatest üldkultuurilistest üritustest pälviivad teadlaskonna tšõhelepanu näitused, mida hinde-

vad väga heaks ja huvitavaks 50% vastanutest. Soovitakse (45%), et raamatukogu korraldaks kohtumisi teadlaste ja poliitikutega. Ükskõikselt suhtutakse lugejakonverentsidesse, kirjandusõhtutesse, kohtumistesse kirjanikega jne. (ca 80 % teadlaskonnast ei külasta neid).

Küsitud oli ka üldist rahuloluhinnangut kogu raamatukogu tegevusele vaadeldaval perioodil. 4% teadlasi-lugejaid arvab, et raamatukogu töö on viimase 10 aasta jooksul läinud halvemaks, 76%, et on jäänud endisele tasemele ja 20%, et on läinud paremaks. See üldhinnang leiab kinnitust ka lugejaskonna ja raamatukogu külastatavuse pidevas kasvus.

Peaaegu kõigil elualadel valitseva kriisiseisundi taustal ei olegi see ehk kõige halvem hinnang. Mõistagi tuleb teha kõik mis võimalik, et Tartu Ülikooli Raamatukogu säilitaks oma olemuslikud väärtused ja raskuste kiuste areneks ning kaasejastuks. Meie kohus on nüüdsida ja olla valmis meie rahvuskultuuri ja hariduselu uueks tõusuperioodiks.

Kirjandus

1. Roomets, S. Raamatukogutöö matemaatilised meetodid. Tln., 1986. 64 lk.
2. Teadusliku raamatukogu töid. Trt., 1989. 7. kd. 152 lk. (TRÜ Toim. Vihik 842.)
3. Захаров А.Г. Интенсификация библиотечного дела (из опыта работы библиотек АН СССР) // Библиотеки АН УССР. Киев, 1990. С. 89-94.
4. Слободяник М.С. Анализ профессиональных информационных потребностей ученых и специалистов академических НИУ // Библиотечно-информационные системы: Сб. науч. тр. Киев, 1990. С. 108-119.

**WISSENSCHAFTLER ALS BENUTZER
DER UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK TARTU**

Zusammenfassung

Aili Norberg

Im April-Mai 1989 wurde in der UB Tartu die letzte Befragung der betrachteten Benutzerforschung durchgeführt. Nach der Datenverarbeitung mit dem Computer im Jahre 1990 konnte die Analyse der Antworten der Benutzerschaft auf die wesentlichen Fragekomplexe unternommen werden, wie

- 1) Beurteilungen der Bücherschätze, der Prinzipien des Bestandsaufbaus und der Zugänglichkeit der Literatur;
- 2) Beurteilungen der Benutzerbedienung in allen Dienststellen, einschließlich des Cafés und der Garderobe;
- 3) Beurteilungen der neuen, auf die Benutzer orientierten Arbeitsformen der Bibliothek, aber auch der allgemeinen Kulturarbeit, wozu das neue Bibliotheksgebäude breite Möglichkeiten geschaffen hat.

Im nachfolgenden versucht man, die Urteile der Wissenschaftler über die obenangeführten drei Grundfragen vorzulegen, die auch vom Standpunkt der Wissenschaftler aus am wesentlichsten sind. Es wurden 337 Probanden betrachtet, die Lehrkräfte/Wissenschaftler der Tartuer Universität, der Estnischen Landwirtschaftlichen Hochschule und der Tartuer Institute der Akademie der Wissenschaften Estlands sind. Sie selber haben sich bezeichnet als Leser-Forscher mit wissenschaftlichen Interessen.

Das Wissenschaftspotential der Benutzerschaft der Universitätsbibliothek Tartu ist beispielsweise auch dadurch charakterisiert, daß in Tartu nahezu ein Drittel der Wissenschaftler und Lehrkräfte der estnischen Hochschulen und der Institute der Akademie der Wissenschaften arbeitet, unter ihnen 45% der Doktoren und 28% der Kandidaten der Wissenschaften.

In der vorliegenden Abhandlung hat man das Benutzer-Bibliothek-Verhältnis der Wissenschaftler betrachtet, ausgehend von den Grundinteressen der Wissenschaftler in der Bibliothek. Die betrachtete Gruppe benutzt in der Bibliothek vor-

wiegend und am meisten wissenschaftliche Fachliteratur. Inwiefern die Wissenschaftler-Forscher-Lehrkräfte mit der Auswahl der Fachliteratur in der UB Tartu zufrieden sind, und wie sich diese (Un)zufriedenheit mit der Zeit verändert hat, ist eine der Kernfragen der Untersuchung. Die Urteile der Wissenschaftler über die Auswahl der Literatur in der UB Tartu sind im allgemeinen gesunken. Wenn in der I. Etappe der Untersuchung (1983) 55% der Beantwortern die Literaturauswahl mit "gut" und "sehr gut" bewerteten, so gaben in der III. Etappe (1989) nur 39% solche Bewertungen. Zum Teil läßt sich das auch durch die Steigerung der Ansprüche der Benutzerschaft in bezug auf das Angebot an Literatur erklären. Doch haben die Wissenschaftler auch eine Anreicherung der Bibliotheksbestände mit Nachschlagewerken hervorgehoben (in der I. Etappe hielten den Bestand an Nachschlagewerken für gut 36%, in der III. Etappe aber 48% der betrachteten Leser.)

Daneben werden die Benutzerberatung, Kompetenz der Bibliotheksmitarbeiter, Relevanz der gebotenen Information, Auswahl an bibliographische Mitteln und andere wesentliche Fragen betrachtet, die den Stand der Benutzerbedienung charakterisieren und die von den Wissenschaftlern im allgemeinen gute Bewertungen verdient haben, doch hat man besonders positiv die Feihstelle Wissenschaftliche Literatur und den Lesesaal Nachschlagewerke hervorgehoben.

Zusammenfassend ist festzustellen, daß die Einstellung der Benutzerschaft und insbesondere der Wissenschaftler zu ihrer Bibliothek anspruchsvoll, aber freundlich ist. Sie weisen auf mehrere inhaltliche Mängel der Bibliotheksarbeit hin, besonders was die Fragen der Literaturauswahl, Probleme der Benutzung der Literatur u.a.m. betrifft, wozu im Aufsatz Zahlbewertungen und Kommentare von seiten der Bibliothek vorgelegt werden.

УЧЕНЫЙ - ЧИТАТЕЛЬ БИБЛИОТЕКИ
ТАРТУСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Резюме

Айли Норберг

В апреле-мае 1989 г. в Библиотеке ТУ проведен последний опрос рассматриваемого исследования читателей. После обработки данных на компьютере в 1990 г. можно было анализировать ответы читателей на основные комплексы вопросов, такие как:

- 1) оценка книжного фонда, принципы его формирования, доступность литературы читателям;
- 2) оценка культуры обслуживания во всех пунктах обслуживания, включая кафе и гардероб;
- 3) оценка новых форм работы библиотеки с читателями и общекультурной работы, проводимой библиотекой.

Постараемся дать обзор об оценках ученых-читателей на вышеназванные вопросы. Анализу подлежали ответы 337 респондентов, являющихся преподавателями-учеными ТУ, ЭСКУ и находящимися в Тарту институтами Эстонской АН. Эта категория читателей определила сама себя как читателей-исследователей с научными интересами.

Научный потенциал читателей Библиотеки Тартуского университета высок и характеризуется, к примеру, и тем, что в Тарту работает около трети ученых и преподавателей высших учебных заведений и системы Академии наук, в том числе 45% докторов и 28% кандидатов наук Эстонии.

В настоящем обзоре прослежены связи ученых с библиотекой, исходя из основных интересов ученых в отношении библиотеки. Данная группа респондентов пользуется в библиотеке прежде всего и больше всего научной литературой по своей специальности. В какой мере ученый-исследователь-преподаватель удовлетворен выбором литературы в Библиотеке ТУ и как степень его удовлетворенности/неудовлетворенности изменялась в течение исследуемого периода (1983-1989 гг.) - одна из ключевых проблем исследования.

Оценки ученых имеющейся в фондах Библиотеки ТУ литературы, к сожалению, снизились. Если в 1983 г. фонд оценили как хорошим и очень хорошим 55% респондентов, то в 1989 г. - толь-

ко 39%. Частично это можно объяснить общим ростом требовательности читателей к тому, что предлагается в библиотеке. Но в то же время ученые отметили обогащение фондов библиотеки справочной литературой (на I этапе данный фонд оценили хорошо 36% читателей, на III этапе - 48%).

Наряду с этим, рассматриваются культура обслуживания, компетентность сотрудников библиотеки, релевантность предлагаемой информации, подбор имеющихся в библиотеке библиографических средств и другие вопросы, характеризующие уровень обслуживания читателей. Оценки ученых в основном хорошие, но особенно положительно отзывались они о работе абонемента научной литературы и зала справочной литературы.

Резюмируя, можно сказать, что читатели, и особенно ученые-читатели, относятся к университетской библиотеке с дружеской требовательностью, отмечая и некоторые недостатки в библиотечной работе. Прежде всего это касается вопросов комплектования литературы и проблем, связанных с ее использованием, числовые данные по которым и комментарии к ним со стороны библиотеки представлены в статье.